

ANNE FUCHS

AFTER THE DRESDEN BOMBING. PATHWAYS OF MEMORY, 1945 TO THE PRESENT

(*Palgrave Macmillan Memory Studies. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012. 296 o.*
ISBN 978-0-230-28581-1)

Guernica, Rotterdam, Varsó, Drezda, Hirosima. A (légi) háborús pusztítás ikonikus helyszínei. Anne Fuchs közülük egyet, Drezda szőnyegbombázását veszi görcső alá. Könyve azonban, amely a patinás kiadó 'Emlékezetkutatás' sorozatában jelent meg, nem klasszikus hadtörténet, ahogyan művészet- vagy irodalomtörténet sem. A formabontó, ugyanakkor igen tartalmas kötet háború, propaganda, újjáépítés, politika, várostervezés és művészetek kölcsönhatásaira fókuszál, Drezda bombázásának (máig tartó) utóéletére helyezve a hangsúlyt.

Az irodalomtörténész szerző kultúrtörténeti nézőpontból tárgyalja, hogyan lesz egy tragikus múltbéli esemény ikonikus jelentőségű, hogyan hagyományozódik a kulturális emlékezet különböző médiumain keresztül, illetve ez utóbbi hogyan illeszkedik a kollektív emlékezet gyakran bűvópataként fennmaradó tartalmaihoz.

Fuchs a Drezda „hatáselbeszélés” (*impact narrative*) elemzésekor számos kutatási terület eredményeiből merített, így például a kollektív és kulturális emlékezet, mítosz, trauma- és recepcióelméletekre építve próbált megalkotni egy önálló elméleti háttérrel, amely jól használható egy ilyen komplex kulturális jelenség vizsgálatához. A vállalkozás nyilvánvalóan számos buktatót rejteget, ilyen például a gondolatmenetek meg-megszakítása a különböző témák leírásakor, amelyek magyarázata a könyv feszített struktúrájában keresendő. Ugyanakkor a strukturáltság, az átlátható szerkezet nagy előnye egy ilyen sok részterületből merítő munkának.

A szerző a drezdai bombázás háború végétől napjainkig tartó hatását a kulturális emlékezet hordozóinak: fényképek, képzőművészeti, építészeti, szépirodalmi alkotások és filmek segítségével tekinti végig. A releváns, elemzésre érdemes darabok kiválasztásához minden bizonnyal fényképek és művészeti alkotások, levéltári dokumentumok, újságcikkek, építészeti folyóiratok, az épített környezet, úti beszámolók, szépirodalmi művek, naplók, versek, televízió- és dokumentumfilmek szavait tekintette át. Ez egyszersmind szigorú szelekciót is feltételez, a mű olvastán ugyanakkor nem támad hiányérzetünk, a kiválasztott területeket részletesen, alaposan tárgyalja.

Az uralkodó ábrázolásmódok kiemelésével és az emlékezet hordozóinak történeti kontextusba helyezésével a könyv igyekszik a kulturális átvitel alapvető folyamataira rávilágítani, azzal a nem titkolt céllal, hogy esettanulmányként, elemzése tárgyán túlmutatva pedig egy újfajta kultúrtörténet lokális és globális szempontokat ötvöző darabjaként is szolgáljon.

Drezda ikonná válását több tényező segítette, az egyik közülük minden bizonnyal a szőnyegbombázás kései és szimbolikus időpontja volt (1945. február 13–14-én, húshagyókedden és hamvazószerdán történt), amelynek hatására Nagy-Britanniában is többen megkérdőjelezték a területbombázás létjogosultságát, és a 'Bombázó' melléknevet viselő Arthur Harris légiháborús stratégiáját támogató Churchill is fenntartásainak adott hangot. A másik tényező bizonyára a gazdag épített és kulturális örökséggel rendelkező 'német Firenzét' sújtó hatalmas méretű rombolás és főképpen az arról készült fotók és filmfelvételek. Ahogyan a szerző meg is jegyzi: „A modern média, mindegyik a fotográfia és a játék-, illetve dokumentumfilm, többet tett a második világháborúról és minden azt követő háborúról alkotott mentális képünk alakításában, mint az írott szó.”

A kötet bevezetőt követő második fejezetében rögtön a fényképekről, a pusztítás fotó- és képzőművészeti megőrkítéséről esik szó. Az egyik legérdekesebb elemzésből megtudhatjuk, hogy a háborút követően szinte új műfajként hódított teret Németországban a roncsfotózás (*Trümmerfotografie*). Talán legismertebb Richard Peternek a romos Drezdáról készült fotósorozata, amelynek ikonikussá vált darabja a 'Bonitas' címet viseli: a lerombolt várost a romos városházán viszonylag épen megmaradt allegorikus szoborral az előtérben, fentről ábrázoló fotó a túlélők életérzésének megőrkítéséről a háborús pusztítás, a vereség jelképe lett.

Az előbbivel éles kontrasztban, szintén a háború végének Németországában készült egy másik fénykép a szerző értékelése szerint a győzelem ikonjaként funkcionált. Jevgenyij Haldej híres fotója három szovjet katonát ábrázol, amint a füstölgő berlini romok fölött éppen kitűzik a szovjet zászlót a Reichstag épületére. A kép történetének elemzésekor azonban kiderül, a spontánnak tűnő felvétel beállított és utólag manipulált. A romokból felszálló füst később került a harcok után néhány nappal készült képre, a zászlót tartó szovjet katona kezéről pedig ki kellett retusálni egy második karórát...

A kötet következő két fejezete az építészetrel, a romeltakarítással, a helyreállításról szóló vitákkal foglalkozik, a nyugat- és keletnémet zónák közötti eltérésekre is kitérve. Érdekes megfigyelni, hogy Berlin keleti zónájában csakúgy, mint Drezda helyreállításakor fontos szempont volt a felvonulási tér kialakítása, a régebbi, akár történelmi épületek rovására is. Ennek jelentősége az ünnepi felvonulások alkalmával mutatkozott meg, amikor a tömeg és a felvonulást a tribünről megtekintő vezetők az állam legitimációjaként a városi környezet színpadán a hatalom koreográfiáját adták elő. Berlinben is bekövetkezett az a budapestiek számára ismert eset, hogy egy háborúban megrongálódott, de helyreállítható állapotban megmaradt épület azért került lebontásra, hogy helyet biztosítson a tömegfelvonulások számára. A szerző külön megemlíti, hogy az 1953. június 17-i kelet-berlini megmozdulások éppen ezt az autoriter hatalmi modellt borították fel rövid időre, nem véletlen, hogy néhány évvel később Budapesten a tömeg már október 23-án a Felvonulási térre ment, hogy ledöntse az ott magasló Sztálin szobrot. Érdekes ugyanakkor, hogy a berlini felkelést követően egy magas rangú német kommunista politikus fájdalmas, „a szívet ért szúrásként” aposztrofálta a történeteket, csakúgy, ahogyan 1956–1957-ben, a magyar forradalom leverését követő propagandában a szív és a szívet ért tördőfés motívuma bukkan fel újra és újra.

A könyv ötödik és hatodik fejezetét az irodalmi feldolgozásoknak szentelte a szerző, közülük magasan kiemelkedik Kurt Vonnegut 1969-ben kiadott *Ötös számú vágóhídja*. A német származású amerikai szerző, aki hadifogolyként maga is átélte a szőnyegbombázást, jelentősen hozzájárult a drezdai események kulturális emlékezetben tartásához. Fuchs érvelése szerint a drezdai események kulturális hatása a szövegekziségben is keresendő: a számos, a korábbi feldolgozásokra reagáló, azokból merítő fényképes, művészi, filmes és irodalmi reakció felerősíti a történelem túlburjánzásának a bombázás feldolgozásában amúgy is hangsúlyos ábrázolásmódját. Az irodalmi feldolgozásokban ugyanakkor hangsúlyos szerepet kap a háborúk hatásainak etikai nézőpontból történő megközelítése.

Az utolsó fejezet visszakanyarodva a vizuális ábrázolásokhoz, a bombázás (dokumentum) filmes feldolgozásait vizsgálja, amelyek különösen termékeny korszakai a közvetlenül a háborút követő évek, illetve a német egyesítés utáni évtizedek. Az 1960-as évek nyugat-német megbánás által dominált feldolgozásaival szemben az 1990-es évektől fokozatosan teret nyert a németeket áldozatként bemutató szemléletmód. Ugyanakkor a legújabb dokumentumfilmek a szerző értékelése szerint elkerülik az egyoldalú áldozatként való beállítás csapdáját, és a német szenvedéseket európai és globális távlatokba helyezve, generációkon átívelő nézőpontból közelítenek a traumatikus eseményekhez.

A drezdai bombázás után. Az emlékezet ösvényei 1945-től napjainkig című könyv tehát nem konvencionális (had)történeti munka, nem a kronológia szabályai szerint íródott, így időről időre visszatér az 1945-ös évhez, majd attól eltávolodva a máig tartó hatások felől közelít a tárgyához. Fuchs nem titkolt célja, hogy megértse a sokáig kevés publicitást kapott szőnyegbombázásokról a kétezres évekre felerősödött vitákat és a háborús traumák gyógyulását célzó törekvéseket. Értékelése szerint az egyesített Németország kulturális térképén Drezda a kiengesztelődés helyszínéként szerepel, egyfajta 'puha konszenzus' megtestesítőjeként, elfogadva, hogy a háborús pusztítás által megtépzott személyes, politikai és kulturális örökségre válaszul joggal merül fel a szimbolikus gyógyulás igénye. Ilyen szimbolikus eseményként fogható fel a háborúban lerombolt és mementóként meghagyott *Frauenkirche* újjáépítése és 2005-ös felszentelése. A könyv elolvasása után ennek jelentősége, háttere is érthetőbbé, átélhetőbbé válik.

Tulipán Éva